

Dr Stevan P. Petrović

**ČOVEK IZMEĐU
BOLESTI I
STVARALAŠTVA**

AGM knjiga
2019

ČOVEK IZMEĐU BOLESTI I STVARALAŠTVA

Recenzenti:

Prof. dr Dragan Krstić

Prof. dr Vladeta Jerotić

Izdavač:

AGM knjiga

Beograd-Zemun

Tel: 063 84 70 725; 065 84 70 725

www.agmknjiga.co.rs

email: agmknjiga@gmail.com

Za izdavača:

Slavica Sarić Ahmić, direktor i glavni urednik

Dizajn korica: **Robi Ahmić**

Štamparija: **Donat graf, Beograd**

Tiraž: **500**

ISBN: 978-86-6048-011-0

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

7.01:159.964.2

616.89:7-05

ПЕТРОВИЋ, Стеван П., 1931-

Čovek između bolesti i stvaralaštva / Stevan P. Petrović. - Beograd: AGM knjiga, 2019
(Beograd : Donat graf). - 254 str. : ilustr. ; 21 cm

Tiraž 500.

ISBN 978-86-6048-011-0

а) Душевни поремећаји -- Уметничко стваралаштво

б) Болести зависности -- Уметничко стваралаштво

COBISS.SR-ID 278878220

SVA PRAVA ZADRŽAVA AUTOR I IZDAVAČ. Nijedan deo knjige ne sme se reprodukovati, fotokopirati ili prenositi u bilo kojoj formi bez pismene saglasnosti autora i izdavača.

Slika na naslovnoj strani:

Fransisko Goja - Autoportret sa doktorom Arijetom, 1820.

PREDGOVOR

Još kao student medicine a pogotovu kasnije, u vreme specijalizacije iz psihijatrije, paralelno sa medicinskom naukom interesovao sam se za razna područja umetnosti, utoliko pre što sam uočio da je veliki broj stvaralaca bolovao često od brojnih telesnih i duševnih bolesti, pogotovu ovih potonjih, i da su bolest i stvaralaštvo u njihovim životima imali neprekidan međusobni uticaj. Negde je bolest podstakla umetnika na stvaralaštvo, delujući na izvestan način kao lek (“pišem da bih preživeo”), dok je u drugim slučajevima stvaralaštvo usmeravalo i oblikovalo tok bolesti na krajnje neočekivani način u smislu poboljšanja ili pogoršanja (“ubi me prejaka reč”). U početku, bez dovoljno neophodnih znanja za sintezu brojnih činjenica, koje su mi se činile interesantne ali ostajale zagonetne, ja sam mnoga svoja zapažanja iz raznih područja umetnosti naprosto beležio da ih ne bih predao zaboravu i ostavljao za neka bolja vremena, kada budem imao mnogo više znanja iz psihologije i psihijatrije. Namerno nisam dirao u područja estetike umetnosti, naprosto iz želje da pokušam da sagledam umetničko stvaralaštvo kao čisto duhovni proces a samo delo kao duhovnu tvorevinu. Čitajući literaturu iz te oblasti, stekao sam pristojna znanja, ali sam se, isto tako, susretao i sa dosta kontraverznih stavova o prirodi umetničkog stvaralaštva. Dok su s jedne strane stajali kritičari koji su tvrdili da je umetnost autohtona aktivnost, koja ne zavisi mnogo od zdravlja ili bolesti ili, konačno, sklopa ličnosti stvaraoaca, dotle su na drugoj strani stajali oni koji su dosta argumentovano tvrdili da je umetničko delo uvek, manje ili više, dokument o stvaraoču ili neka vrsta biografije, pa, prema tome, sve ono što stvaralac želi da prikrije mora da se projektuje u njegovom delu. Prvoj grupi patografija, uglavnom, pripadaju profesionalni estetičari umetnosti, koji pored svoga profesionalnog opredeljenja i obrazovanja, što ih usmerava na jedan specifičan način gledanja i analize umetničkog dela, svesno ili nesvesno odbijaju da pišu o zdravlju i bolesti velikih umetnika, iz straha da ne otkriju na tom terenu neke veze i da ih neko slobodno ne interpretira na sledeći način: svi veliki ljudi su manje ili više ludi.

Ja sam godinama čitajući odabrana dela svetske literature ili gledajući platna velikih slikara po čuvenim evropskim i našim galerijama, došao do zaključka, da odnos između umetničkog dela i njegovog duševnog ili telesnog zdravlja nije zanemarljiv. U tom smislu, koristio sam se dvema metodama: upoređujući biografske podatke sa njihovim delom došao sam do sasvim pouzdanih podataka o odnosu između umetnika i svekolikih manifestacija njegovog dela. Pri tom sam shvatio da umetnik nije nikakav posrednik između božanske stvaralačke iskre u sebi i svog dela, već da je delo u potpunosti njegov proizvod, uključujući tu i njegovo zdravlje i njegovu bolest. Druga metoda bila je direktan razgovor sa živim umetnicima. U tom smislu imao sam sreću da sam lično poznao nekoliko zaista priznatih velikana iz sveta dramske i likovne umetnosti iz prve ruke, kako se to kaže, i došao do dragocenih podataka koji su formirali neke moje stavove o umetnosti. (Tu, pre svega, mislim na glumce Milivoja Živanovića, Viktora Starčića i reditelja i pisca Petra S. Petrovića, koji su me zadužili mnogim znanjima iz pozorišne umetnosti.)

Svi ti podaci su me sve više uveravali da je umetnik, kao i svako drugo ljudsko biće, jedinstvena i neponovljiva celina i da u svim svojim radnjama, bilo svakodnevnim i običnim ili kreativnim i nesvakodnevnim, reaguje kao celina. U to su me najpre na egzaktan način uverili klinički projektivni testovi, gde čovek po prvi put sučeljen sa testovnim materijalom nestrukturisanih formi počinje da strukturise i oblikuje jedan naoko nesuvisli materijal u sasvim logične i organizovane forme pod uticajem mehanizma projekcije, koji teži da svakom sadržaju koji potiče iz nesvesnog sadržaja psiha daje odgovarajuću formu pre nego što će se ovaj pojaviti u svesti kao prepoznatljiva slika. Ovde sam se, možda, suviše smelo poslužio jednom analogijom. I umetnost koja zrači iz ličnosti čoveka nije lišena niti može biti lišena projekcije nesvesnih sadržaja umetnikove ličnosti, bez obzira na to o kojoj se vrsti umetnosti radilo, mada mi se čini da je to najevidentnije u književnosti i slikarstvu, ili su mi možda iz nekih ličnih razloga baš ta dva medija najbliža, što, opet, nikako nije slučajno.

Odmah moram da priznam da je odnos između ličnosti umetnika i umetničkog stvaralaštva kao tema za stručnu analizu bila permanentno prisutna u mome biću, da sam o svemu tome dosta razmišljao, ali da se dugo nisam usudio da svoje ideje na tu temu stavim na papir, pre svega iz jednog vrlo svesnog straha da se mnogi estetičari umetnosti i kritičari ne upitaju: šta može jedan lekar da kaže o stvaralaštvu? Moram da priznam da me je u tom

smislu mnogo ohrabrio pok. Boža Vukadinović, književnik iz Beograda, koji je 1972. godine objavio jedan moj članak pod naslovom "Mit i patografija", u književnom časopisu "Delo". Kako je članak dobio povoljne kritike, to me je ohrabrilo pa sam od tada nastavio da pišem na tu temu i do danas objavio veći broj članaka na temu bolest i stvaralaštvo - u raznim književnim i drugim časopisima, a isto tako održao i znatan broj predavanja na eminentnim beogradskim tribinama.

Konačno, kada sam napisao jedan pristojan broj radova iz pomenute oblasti, prihvatio sam ponudu gospodina Mileta Medića da načinim jednu monografiju radova po sopstvenom izboru, koja bi na najobjektivniji način trebalo da predstavi i tu oblast i proceni moje napore kao lekara da uđem u oblast jedne druge provenijencije, naravno, iz najboljih pobuda. Utoliko pre što autor tih radova nije više tako čvrsto ubeđen da su zdravlje, bolest i stvaralaštvo oblasti kojima treba isključivo da se bave nauke sa različitim teoretskim polazištima. Naprotiv!

Potom je usledilo i drugo izdanje ove knjige koje je osveženo novim temama. Tu bih, pre svega, izdvojio teme: „narkomanija i religija“, „narkomanija kao greh“ i obimnu psihobiografiju o slikaru Fransisku Goji, u kojoj sam većim delom korisito psihoanalitički pristup prilikom analize života, zdravlja i bolsti ako i stvaralaštva toga velikog i nesrećnog umetnika i čoveka.

Nakon rasprodata dva tiraža ove knjige, odlučio sam se i za treći tiraž u saradnji sa izdavačem „AGM knjiga“. Smatram da za ovom knjigom ima i dalje interesovanja od strane čitalačke publike, a koja je svojim prethodnim izdanjima pobudila veliko interesovanje.

Konačno, zadovoljan sam što će još jednom čitaoci shvatiti da sve što se dešava u glavama ljudi, kriv je ČOVEK. Sve abnormalnosti koje se dešavaju, kreirao je ČOVEK.

Decembar, 2019. godine

Dr Stevan P. Petrović

SADRŽAJ

PREDGOVOR	3
BOLEST I STVARALAŠTVO	7
Sloboda	11
Patografija	15
Patografija i mit	18
Oni koji vide dalje	25
Likovno stvaralaštvo	28
Žena kao motiv u likovnoj umetnosti	29
Crteži duševnih bolesnika	41
Hijeronimus Boš (1450-1516)	44
<i>Ismevanje nadrilekara .....</i>	<i>59</i>
<i>Putnik kroz život .....</i>	<i>60</i>
<i>“Brod ludaka” .....</i>	<i>61</i>
<i>Fantazije na slikama Hijeronimusa Boša .....</i>	<i>62</i>
El Greko (1541-1614)	71
Fransisko Goja (1746-1828)	78
<i>Uticao bolesti i spoljnih okolnosti na Gojino stvaralaštvo .....</i>	<i>92</i>
<i>Početak Gojine bolesti .....</i>	<i>94</i>
<i>Gojine likovne produkcije u fazi bolesti</i> <i>i njenih kasnijih posledica .....</i>	<i>102</i>
Vinsent Van Gog (1853-1890)	108
ALKOHOLIZAM I STVARALAŠTVO	117
Alkohol i slikarstvo	123
Anri de Tuluz-Lotrek (1864-1901)	129
Edvard Munk (1863-1944)	130
Džekson Polok (1912-1956)	132
Umesto zaključka	133
DROGE I STVARALAŠTVO	134
Narkomanija i religija	155
Narkomanija kao greh	164
DEPRESIJA I STVARALAŠTVO	171
Depresivnost i umetničko stvaralaštvo	181
FENOMEN SAMOUBISTVA I STVARALAŠTVO	190
Samoubistvo i književno stvaralaštvo	195
Doba romantizma i odnos umetnika prema smrti	198
Samoubistvo u literaturi 20. veka	202
Branko Miljković i prejaka reč	205

PSIHOLOGIJA I KNJIŽEVNOST.....	219
Psihološki tipovi pozajmljeni iz književnosti	227
Fenomen Don Žuana.....	231
Prekognitivni snovi i slučaj Vojislava Ilića	240
PSIHOLOŠKE TRANSFORMACIJE GLUMCA.....	247

BOLEST I STVARALAŠTVO

Medicina i umetnost na prvi pogled čudna sprega dve raznorodne delatnosti, od kojih je jedna većim delom materijalna i konkretna a druga u mnogim svojim manifestacijama transcendentna i po svom poreklu teško dokučiva - imaju niz obaveznih dodirnih tačaka, jer je čovek stvaralac istovremeno i čovek biološko biće. Čovek kao biopsihosocijalni produkt evolucije ima neodoljive unutrašnje potrebe da se bori za ostvarenje svojih životnih potreba, tj. za opstanak i produžetak vrste, ali isto tako i da stvara tvorevine koje nisu od neposrednog životnog značaja, čime se tokom svoje filogeneze u potpunosti odvojio od svojih životinjskih predaka, koji nemaju takve potrebe. Kao prvenstveno produkt duha, a tek kasnije uobličene u reč, zvuk ili oblik, ove tvorevine nose naziv duhovno stvaralaštvo. To je, možda, razlog što su se kulturnim stvaralaštvom, shvativši ga kao duhovnu aktivnost sui generis, ranije bavili isključivo istoričari umetnosti i estetičari, svaki u domenima svoga znanja i ličnih afiniteta. Umetnička dela proučavana su fenomenološki, vrednovana su kroz poređenja i analize, ispitivani su im istorijski smisao i društvena uslovljenost, procenjivan značaj i uticaj na potonje stvaralaštvo, ali je, pri svemu tome, ličnost stvaraoca bila u drugom planu ili pak samo delimično osvetljena. Naravno daje na taj način ostajala velika praznina u sveobuhvatnom dijalektičkom proučavanju kulturnih vrednosti i otkrivanja tajne porekla umetničkog stvaranja.

Medicina je, s druge strane, pošavši od pretpostavke daje stvaralaštvo prvenstveno tvorevina čoveka, pokušala da traga za poreklom umetničke kreativnosti pre svega u ličnosti čoveka, a tek potom se obraćala umetničkoj tvorevini tražeći uzajamne odnose i veze između umetnika i njegovog dela. Očigledno da savremena medicina odbacuje antičko verovanje da "pesnici ne stvaraju svoja dela, jer bog, onaj koji sebi potčinjava duh, uzima pesnike za svoje sluge. On hoće, oduzimajući im pamet, da nam kaže da oni nisu

tvorci tih čudesnih dela”. Prema antičkom verovanju, pesnici su samo trube, samo instrumenti putem kojih bogovi opredmećuju svoje ideje i božanska nadahnuća. Pesnici nisu stvaraoci već samo posrednici između božanske ideje i realnog sveta. Otuda strah mnogih pesnika da pesmu koju su ispevali u potpunosti prisvoje kao svoju, jer je ona po njihovom dubokom uverenju božanskog porekla. Potkradati bogove smrtni je greh. Znatan broj pesnika zbog toga živi u stalnom strahu dok stvara, smatrajući pesništvo kao delatnost koja je opasna za stvaraoca. Misao božja izgovorena kroz pesnika izaziva smrtnu jezu, pogotovu kada je pesnička reč snažna a pesnik poveruje daje ona njegov proizvod. Neki pesnici znaju da “prejaka reč može da ubije”, i to ih progoni kao mora kroz ceo život ukoliko ga, zbog griže savesti da su rekli u svoje ime nešto što ne pripada njima, ne prekrate pre vremena. Izvan božanskog nadahnuća pesnici se ne razlikuju od običnih ljudi. Isto važi i za stvaraoce iz drugih grana umetnosti. Savremena medicina se ipak odlučila za čoveka kao nosioca božanske stvaralačke iskre, no koji je najvećim delom sam odgovoran za ono što čini. Ako je on uopšte neka vrsta posrednika, onda je on isključivo posrednik između svoje unutrašnje stvaralačke iskre koju nosi u sebi i spoljnog sveta. Umetničko delo je direktni proizvod toga posredništva.

Tragajući za uzajamnim odnosima između umetnika i njegovog dela, došlo se do nekih veoma zanimljivih zapažanja. Mnogi stvaraoci koji su dostigli najviši nivo umetničke kreativnosti veoma često su bolovali od različitih organskih oboljenja ili deformiteta ili duševne neusklađenosti. Kao da se priroda sa genijalnim našalila - s jedne strane obdarila ih je bogatim darovima, a sa druge obeležila na ružan način. Taj čudni sklad između darovitosti i psihofiziološkog sklopa stvaraoca među prvima je uočio francuski kritičar Sen-Bev, kada je tvrdio da se kulturno delo ne može svestrano i produbljeno upoznati i shvatiti ako se ne upoznaju psihološka struktura ličnosti stvaraoca i higijenski uslovi života u kojima je živeo i stvarao. Razbijajući ukorenjenu famu da bi se istraživanjem po životu stvaraoca mogla naneti samo šteta njegovom delu, engleski filozof Džon Stjuart Mil piše: “Samo nedovoljno razvijeni duhovi misle da će lep predmet izgubiti svoje draži ako izgubi nešto i od svoje misterije.” Parafrazirajući misao francuskog psihijatra Dromara,

može se zaključiti da biografi umetnički kritičar neće ništa izgubiti ako se obrate psihijatru ili psihologu u pitanjima koja im nisu dovoljno jasna pri analitičkoj studiji jednog dela ili u proučavanju kreativnih faza u životu stvaraoca.

U svakom pokušaju da se približimo umetniku i njegovom delu leži praiskonski usađena radoznalost čoveka da upozna i dokuči nepoznato, želja da u nama samima ponovo oživi u materiji utisnutu misao ili ponovo probudi neki davno usnuli život. Nagon koji nas usmerava umetničkoj kreaciji i zadržava našu pažnju na njoj ide sa uvek prisutnom potrebom da u svakom umetničkom delu tragamo za motivom koji je vodio umetnikovu uobrazilju kao i za načinom njenog odraza u materijalnom testamentu, koji se naziva umetničko delo. Umetničko delo je uvek integralni deo umetnika, moglo bi se reći: njegovo čedo, prema kojem se on često tako i odnosi. Umetnik stvara iz sebe, iz sopstvenih kreativnih potencijala koji leže u regionima nesvesnog. On, kao što rekosmo, nije posrednik između nečega izvan sebe, bez obzira na to kako se ono zvalo, i spoljnog sveta. Ako je umetnik u nečijoj službi, onda je on to prvenstveno u službi sopstvene uobrazilje i sopstvenih ideja.

Pokušaj da se analizuje jedno umetničko delo jeste u stvari pokušaj da se uspostavi svojevrsna komunikacija sa stvaraocem i, možda, dijalog sa njim. Ali dok je taj kontakt sa piscem neposredan i konkretan, jer koristi sistem precizno određenih grafičkih znakova i jasno razumljiv jezik, dotle je sa stvaraocem oblika, boje ili zvuka manje vezan za jasne i određene ideje, te daje analitičaru mnogo više slobode u interpretacijama i mogućnosti za proučavanje. Ovde je kontakt više niz asocijacija u vidu brojnih varijacija na određenu temu nego jasno definisan oblik mišljenja, lišen mogućnosti većih improvizacija i nesigurnih zaključivanja. Jezik oblika, boje ili zvuka je sredstvo komunikacije kao i jezik verbalnih simbola, ali za razumevanje svojevrsniji. Jezik boje i zvuka je univerzalniji i manje vezan za prostor i vreme, ali istovremeno i apstraktniji i komplikovaniji za razumevanje. Deluje na čula koja opažaju svet manje diferencirano, ali zato kompleksnije i dublje, ostvarujući emocionalna stanja koja su često proizvod uzajamnih odnosa između umetnikovog dela i ličnosti onoga koji analizuje delo.

Život stvaraoca biološki je ograničen u vremenu, ali za njim trajno ostaje delo. Proniknuti u ideje i motive stvaranja jednog umetnika koji nije živ, a iza koga je ostalo malo napisanog o njegovom životu, težak je i mukotrpan posao i svodi se isključivo na proučavanje njegovog dela. Sa savremenicima je daleko lakše i jednostavnije uspostaviti komunikaciju. Mnoga naoko nejasna misao ili besmislen potez kičice lako mogu biti objašnjeni i odgonetnuti direktno iz usta ili pera stvaraoca. Međutim, upoznati ličnost ili motive umetnika jedne davno minule epohe, savremenom čoveku po mnogo čemu strane, komplikovan je i težak posao, ravan po težini Šampolionovom a neretko i teži, jer u umetničkom stvaralaštvu ne postoje sigurna pravila i putokazi, pa analitičar, svaki put kada ulazi u ovu oblast, izlaže se novim opasnostima i rizicima da pogreši.

Umetničko stvaralaštvo kao posebna manifestacija ljudskog duha, ranije prvenstveno oblast istorije umetnosti i estetike, prvi put u našem veku počinje intenzivnije da interesuje i stručnjake drugih oblasti, čija sfera interesovanja nije primarno umetnost. Filozofi, sociolozi, psiholozi a poslednjih nekoliko decenija i lekari čine ozbiljne pokušaje da iz svoga ugla posmatranja prouče tu oblast i eventualno doprinesu da se još bolje shvate i razumeju neki nedovoljno poznati elementi neophodni za umetničko stvaralaštvo i njegove oblike. Obim ispitivanja istoričara umetnosti ili estetičara ograničenje dometom njihovog stručnog znanja, koje je još uvek nedovoljno da bi se višedimenzionalno protumačile umetničke tvorevine. Ma koliko bio pronicljiv i osetljiv duh jednog analitičara da oseti i najosetljivije duševne vibracije stvaraoca i njihov odraz u umetničkom delu, nedovoljan je da bi do kraja bio konsekventan zbog nepotpunog poznavanja svih naučno priznatih psiholoških i medicinskih zakonitosti uključenih u proces umetničkog stvaralaštva. Isto tako, psiholog ili medicinski stručnjak gotovo da nije u stanju da objasni mnoge tajne umetničkog stvaralaštva, jer su manifestacije raznovrsne i višestruke a znanja iz mnogih estetskih kategorija nedovoljno poznata. Iz tog razloga, analitičari raznih stručnih profila prilaze umetničkom delu sa stanovišta svoje matične nauke, zanemarujući ostale, što najčešće ima za posledicu jednostrane i nepotpune zaključke. Zato, da bi pristup umetničkom stvaralaštvu bio naučno objektivn, mora da bude

višedimenzionalan, kako bi se doprinos raznih stručnjaka mogao da ugradi u vidu mozaika, odnosno integralnu celinu koja se zove umetničko stvaralaštvo. Dakle, uspešan rad na ovom polju podrazumeva dve stvari: ili naučnika koji podjednako poznaje medicinu i estetiku umetnosti, što se rede sreće, ili timski pristup više stručnjaka raznih specijalnosti čiji rezultati zajedničkog rada na istom terenu treba da pruže celovitu sliku o procesu stvaralaštva, gde su podjednako obuhvaćeni i autor i njegovo delo, i svi ostali prateći faktori. Timski rad je danas imperativ u modernoj nauci, koji ne može mimoći ni umetnost.

Sloboda

Sloboda je prirodom dato egzistencijalno stanje Duha i Tela, a pre svega Duha, ničim ometanog tokom biološkog, duševnog i duhovnog rođenja i potonjeg razvoja jedinke, kao dar Božji od kojeg su samo istina i život ispred slobode, jer samo živ čovek koji poznaje istinu ima tu sposobnost da slobodu oseti i proživi na jedinstven i neponovljiv način, bez koje se život ne može upoznati u svoj svojoj lepoti i bogatstvu. U svojoj biti sloboda u osnovi predstavlja najviši evolucionari domet žive materije, koja svesna sebe i istine odlučuje o sebi na jedino mogući način kosmičkog reda. Hronološki je data čoveku kao doživljena datost onoga istog trenutka kada i svest o životu, pa su ŽIVOT i SLOBODA nerazlučivo vezani i ekvivalentni jedno drugom. Slobodan može biti samo kompletno živ čovek, svestan svoje celovitosti u svim aspektima, što nije dato drugim živim bićima (životinje, biljke, mikroorganizmi), mada postoje sile koje mogu oduzeti slobodu čoveku ili je osiromašiti ili je učiniti invalidnom i na taj način osiromašiti život i dovesti čoveka na ivicu životne egzistencije ili životarenja, što nije isto što i autentični život, koji je definisan slobodom.

Samo slobodan čovek može biti u potpunosti svestan sebe i nesputanosti sopstvenog razvijanja, saznanja da bez ikakvih prepreka ili ograničenja ima pravo da odlučuje o sebi i istovremeno može da se obogaćuje u svim svojim ljudskim aspektima, da se usavršava, da se samoprevazilazi. Slobodan čovek slobodno misli a svoje misli slobodno izražava rečima ili delima. Sloboda je istovremeno i stanje

i sila dati od Prirode, čoveku da živi i dela prema svome naumu a da pritom ne ugrožava drugoga. Čovek koji ugrožava drugoga a da pritom nije ugrožen ni od koga drugoga nije slobodan, jer je rob i žrtva neke agresivne ili destruktivne sile, unutar sebe ili izvan sebe, usmerene prema drugome.

U savremenoj ego-kulturi, međutim, reč sloboda često se vulgarizuje i redukuje na egoističko značenje. Na nesputano zadovoljavanje svih mogućih želja i potreba. Nije mali broj onih koji kažu da žele da budu "slobodni", ili da delaju "slobodno", ili žele da budu "slobodni" da čine ovo ili ono - ali ono što oni zaista žele jeste da budu sposobni da zadovoljavaju svoje želje bez ograničenja. To nije sloboda u najboljem značenju te reči. Kakve veze ima nesputano zadovoljavanje želja sa pravim značenjem slobode? Reč "sloboda" je sinonimna sa rečju "oslobođenje". "Biti slobodan" ili biti "oslobođen", znači biti s druge strane "ropstva". Ukoliko neko istinski stremi da bude slobodan, on stremi napuštanju i ide s onu stranu ropstva.

Čovek kome je oduzeta sloboda ne raspolaže svojim životom, niti može praviti najbolji od više izbora koji mu se nude, jer čovek kome je oduzeta sloboda nije svoj već njime upravlja drugi ili zavisi od želja drugoga, pa na taj način njegov život nije potpun jer jedan deo njega pripada drugome. Na taj način on nije kompletna ličnost.

Pošto čovek najčešće nije rođen kao neslobodan, već to postaje kasnije, on naknadno postaje svestan toga šta znači izgubiti slobodu i zbog toga počinje da trpi, jer oseća da mu je oduzeto nešto od života kojim je dotle živeo u slobodi, koju mu niko nije uskraćivao. Čovek bez slobode vegetira, živi životom amebe, ponaša se po principu nadražaj - reakcija. Zato ako želimo da čoveka onečovečimo, onda mu najpre oduzimamo slobodu. Čovek bez slobode nema doživljaj živog i celovitog bića. On živi na najelementarnijem nivou žive materije, osiromašene svesti i saznanja o sebi kao jedinstvenom i neponovljivom biću.

Gubitak slobode doživljava se najčešće kao svesni doživljaj umiranja i smrti. Čovek je od prirode sazdan da misli, oseća, dela, donosi odluke u skladu sa svojim najelementarnijim egzistencijalnim potrebama, ali ništa manje i duhovnim. Kada u zadovoljenju tih potreba nije uskraćen, on je srećan i raduje se životu u slobodi. To je

stanje vrhunske radosti i približavanje Svemogućem. Ukoliko biva nasilno uskraćen kao slobodno biće, on biva preplašen strahom od gubitka onih vrednosti koje mu je priroda podarila - života i radosti življenja prema svom izboru a posledica je svođenje na poslušnog robota, gubitak značajnog dela sebe, doživljaj onečovečenja, duboka trpnja i patnja, polako umiranje... Zbog svega toga sloboda se smatra kao najviši domet žive materije iz koje su se putem Božje promisli i oboženja izlučili istina, duh i sloboda kao deo njenog ispoljavanja.

Lepota i vrednost slobode se najdublje doživljava kada je sloboda ugrožena ili izgubljena. Sloboda ili nesloboda se podjednako doživljavaju na telesnom, duševnom i duhovnom planu, na ovom poslednjem na najdirektniji i najintenzivniji način. Slobodan čovek često nije uvek i u svakom trenutku svestan lepote življenja. Prepušta se stereotipiji i automatizmu življenja. Čovek neugrožene slobode nekada prestaje daje bude svestan, jer nije svestan tuge i bola, koji se javljaju tek kada ona postane ugrožena ili izgubljena. Ali je zato uvek bolno doživljava u trenucima kada sloboda iz nekih razloga postane ugrožena ili izgubljena. I u tim trenucima shvata šta je imao a šta sada nema. Zrele ličnosti uvek su svesne slobode i kada je imaju i kada je izgube, samo što drugačije reaguju. Kod nekih pojedinaca gubitak slobode se doživljava kao ekvivalent umiranja, jer život je punovredan samo u slobodi. Život u neslobodi je sužen u doživljaju ili osiromašen različitim ograničenjima, najčešće strahom, takav život je besmislena patnja i tiho umiranje, bukvalno ili fiktivno.

Doživljaj lišavanje slobode dat je svim bićima, podjednako čoveku i životinjama. Međutim, dok životinje neslobodu doživljavaju na nedovoljno jasnom nagonskom nivou u vidu difuznog osećanja neprijatnosti i napetosti, agresivnosti ili povlačenja, čovek ovom opštem doživljaju neprijatnosti dodaje još i kognitivnu i emocionalnu komponentu, koja doživljaju neslobode daje sadržaj i odnos prema njenom gubitku a samim tim i veću patnju, najčešće i u vidu depresivnog raspoloženja ili dugotrajnog osećanja tuge, koji su vezani za neke osobe ili događaje.

Iz stanja neslobode mogu se samo ljudi snažnog duha izvući pokušajima da spasonosni izlaz nađu duboko unutar svoga bića, u traganju za Bogom. Stanje neslobode se najčešće doživljava kao

stanje beznadežne usamljenosti. Jedini izlaz iz tog nepodnošljivog stanja je tražiti neko uporište. A čovek ga uvek ima samo treba biti toga svestan. Ono se nalazi u njemu. To je ideja o Bogu nepojamnom, koji ima svoje stanište u telu svakog čoveka. Onaj koji traži Boga, naći će ga.

Slobodan može biti čovek pojedinac, grupa ili nacija. Međutim, apsolutna sloboda ne postoji. Pojam prave slobode podrazumeva nesputanost individualnog razvoja, mišljenja i delanja, praćenu ispunjenošću i radošću življenja, ali nikada na štetu drugog i u skladu sa Kantovim kategoričkim imperativom. Graditi sreću na nesreći drugoga je sadizam i tiranija. Čovek koji dela na štetu drugoga nije slobodan čovek već sluga svojih nagona ili prevalentnih ideja. On je zarobljenik ili rob svojih egoističkih strasti.

Sloboda je relativna. Apsolutne slobode nema, već samom činjenicom da je ona svojstvo čoveka, koji je nesavršena tvorevina, jer se za vreme svoga života sastoji iz "trošnog tela", koje je podložno neodložnom starenju i smrti, i duše i duha koji su besmrtni. Sloboda egzistira dok su ova tri svojstva u zajednici. Smrću tela umire i sloboda, jer smrću tela nestaje i instrument doživljaja slobode. Sloboda duše i duha, smrću tela, postaje apstraktna kategorija. Za doživljaj slobode neophodno je telo sa svojim sensorima u nervnom sistemu. Putem njih čovek postaje svestan sebe, svoje slobode ili neslobode. Mrtvo telo ne misli i ne oseća bilo šta. Sloboda je dakle svojstvo živog čoveka, koji signale duha pretvara u doživljaj. Putem tela, na taj način, apstraktno postaje konkretno. Zato kada telo pati i doživljaj slobode postaje insuficijentan.

Iz svih ovih razloga, brutalnim utamničenjem tela najteže se doživljava gubitak slobode. Međutim, nesloboda se može doživeti i bez utamničenja tela. Telo se može ostaviti slobodno ali se može utamničiti duh. Zabraniti slobodu mišljenja, govora, javnog objavljivanja svojih filozofskih ili političkih stavova i sl. svojevrsan je oblik lišavanja slobode, ponekad podjednako težak kao i lišavanje slobode tela. Čovek kome je zabranjeno da slobodno misli, govori ili dela u skladu sa svojim stavovima čovek je patnje i neslobode. U takvom stanju on je manje čovek nego što to zapravo jeste kada je slobodan.

Koja je svrha Prirodom date slobode? Da li je to samo nezavisnost mišljenja i delanja ili nešto više? Naravno daje sloboda nešto mnogo više nego davanje nezavisnosti pojedincu za njegov nesmetani razvoj, mada je i to, ali sloboda generalno obuhvata i sve ono što je dato čoveku u okvirima opšteg kosmičkog plana. Sloboda je osnovni uslov razvoja i samoprevazilaženja ne samo čoveka kao pojedinca, već ljudske rase u celini.

Bez slobode nema ni razvoja ni samoprevazilaženja sopstvene nesavršenosti. Bez slobode nema ni zadovoljstva, ni radosti življenja (la gioia di vita). Bez slobode čovek ne može da shvati ni smisao i svrhu življenja. Sloboda je najjači dokaz o življenju. Sloboda je otvorena vratnica na putu za kretanje unapred. Razvoj ne trpi ograničenja i neslobodu, jer, kao što rekosmo, bez slobode nema napretka. Stanje neslobode je zastoj u razvoju, stagnacija, regresija, put unazad ka primitivnijim formama života, u vremena kada se život začinjao. Sloboda je i sposobnost prepoznavanja brojnih radosti koja pruža nesputan život i zadovoljstva sobom, ali i saznanje o njima. U takvom stanju čovek je podstican iz dubina duše da stvara, da se usavršava, da se nadmašuje.

Evolucija ljudske rase, kao i svega ostalog živog, u stalnom je sukobu sa silama koje se suprotstavljaju razvoju i usavršavanju. Savladavanje tih sila preduslov je stvaranje sve složenijih podjednako organskih sistema kao i krajnjih dometa duše i duha. Sloboda je data pojedincu ali u finalnom smislu ona je preduslov razvoja ljudske rase u celini i dosezanja njenih krajnjih dometa, jer u Prirodi je samo čovek svestan sebe i slobode ali i stanja kada je izgubi.

Slobodu prati radost i ozarenost a neslobodu tuga i patnja. Sloboda je ekvivalent života a nesloboda regresije i smrti.

Patografija

Umetničko stvaralaštvo posmatra i proučava medicina na osnovu biografija velikih ljudi. Takozvane patografije - medicinski deo biografije - granično su područje na kojem se susreću istorija kulture i medicina. Pri patografskim istraživanjima podjednako se koriste istoriografske i medicinske metode istraživanja. To je upravo

glavni razlog što se pri proučavanju i opisivanju bolesti mnogih poznatih ljudi kao i njihovog uticaja na stvaralaštvo mnogo grešilo.

Patografska ispitivanja važna su sa dva aspekta. S jedne strane, medicinska interpretacija pomaže da se razume život i objasne dela velikih ljudi i produbi razumevanje nastanka njihovih ostvarenja. S druge strane, preko patografija istoriografski metodološki pristup može da obogati medicinsku nauku. Osnovni problem patografskih istraživanja nije samo u tome da se utvrde psihička i telesna oboljenja istaknutih pojedinaca već i da se u konkretnom slučaju objasni uticaj tih stanja na oblikovanje ličnosti i njene odraze na umetničko delo.

Da bi pristupio obradi tako delikatnog zadatka, lekar je prinuđen da najpre pribavi neophodni minimum značajnih podataka o stvaraocu: pre svega one koji se odnose na duševno i telesno zdravlje stvaraoca kao i na eventualne telesne deformitete i estetske nedostatke, jer baš ovi potonji atributi mogu dati svoje obeležje stvaralaštvu i umetničkom delu. I ne samo to; određuju opredeljenost umetnika za ovu ili onu oblast umetničkog stvaralaštva. Tako je, na primer, poznato daje veliki broj slikara imao probleme sa vidom, tražeći verovatno kom-penzaciju za svoj manje vredan organ u vizuelnom izrazu. Pojam osećanja manje vrednosti na duševnom ili telesnom planu, koji opsesivno prati čoveka kroz njegov život, jedan je od centralnih pojmova Adlerovog učenja. Prema Adleru, bazično osećanje inferiornosti kod kreativnih ličnosti može da bude snažna pokretačka snaga mnogih pojedinaca koja ih goni da prevaziđu svoje nesavršeno stanje ili hendikep, težeći da usavršavanjem i stvaralačkim razvojem u nekoj delatnosti kompenzuju svoj bazični nedostatak i uspostave psihičku ravnotežu. Tako osobe hendikepirane u jednoj oblasti traže kompenzaciju u prevazilaženju svog defekta postizanjem uspeha baš u oblasti gde su najslabiji (primer: Demosten, koji je od mucavca postao najveći govornik stare Grčke), ili traže novu oblast za samoisticanje, čime poništavaju ili stavljaju u drugi plan svoj osnovni nedostatak (primer: Tuluz-Lotrek, koji je od detinjstva bio fizički bogalj, postao je jedan od najvećih slikara svoga vremena). To su samo neki od brojnih sličnih primera u istoriji umetničkog stvaralaštva.

Pri prikupljanju medicinskih podataka o nekom stvaraocu obično se nailazi na niz problema koji objektivno otežavaju patografsku analizu umetničkog stvaralaštva i samog dela. Pre svega, umetničko stvaralaštvo nije prvenstveno medicinska kategorija, tako da se njime bavi veoma mali broj lekara, i to pretežno psihijatarata. Ukoliko se radi o stvaraocima starijih istorijskih epoha, utoliko su biografski i autobiografski podaci oskudniji i manje upotrebljivi. pisci biografija često su nedovoljno medicinski obrazovana lica, koja neretko iz najboljih pobuda ali na štetu objektivne istine izostavljaju mnoge značajne podatke o zdravlju ili karakterističnim oblicima ponašanja neke ličnosti, ukoliko ovi odstupaju od uobičajenog proseka, smatrajući da bi njihovim isticanjem mogli da naškode ugledu i veličini nekog slavnog čoveka. Iz tog razloga mnoge crte i osobine ličnosti u zvaničnim biografijama su idealizovane ili preuveličane, dok su druge, isto toliko značajne ali prema mišljenju biografa nedostojne da se istaknu, namerno umanjene ili potpuno izostavljene, što može da stvori potpuno pogrešnu ili jednostranu sliku o nekom značajnom čoveku. U delima ovakvih biografa nema suptilnijih nijansiranja osobina ličnosti velikih ljudi već ove u velikoj meri trpe od stereotipnih opisa. Zbog svih tih razloga i lekar i njegovi prethodnici na ovom području, estetičari i istoričari umetnosti sve više se obraćaju umetničkom delu kao autentičnom reprezentu stvaraoca, pokušavajući da preko dela proniknu u ličnost umetnika i njegove opsednutosti, polazeći od osnovne pretpostavke daje umetničko delo čin ispovesti umetnika i da između umetnika i njegovog dela postoje brojne identifikacije. Na taj način lekar koristi biografske podatke samo kao dopunu za finalnu sintezu umetnikove ličnosti, ne zanemarujući nijednog trenutka svaki podatak koji može da se dobije iz analize umetničkog dela.

Ako umetničko stvaranje shvatimo kao odraz jedne univerzalne suštine, a taje suština realni svet u kome živimo, onda razlike između pojedinih oblika umetničkog izražavanja egzistiraju samo fenomenološki, u površinskim i drugim izražajnim aspektima. Međutim, takvo shvatanje iako ima veliki broj pristalica suviše je jednostrano jer, pokušavajući da pojednostavi problem, ne samo da ga ne rešava već ga vodi na stranputicu. Umetničko delo nije samo

golo faktografsko preslikavanje stvarnosti, nije samo puka ilustracija izvesnih događaja kojima je neko bio svedok već, najčešće, subjektivni doživljaj koji nije za svakog svedoka isti, odnosno izraz unutrašnje čovekove realnosti i putokaz na relaciji između umetnikove vizije sveta i realnog sveta onakvog kakvim ga obični ljudi vide.

Patografija i mit

Bez obzira na to da li je samo dokument ili literarni pokušaj, ili oba istovremeno, biografija je uvek interesantna kao podatak, subjektivni uvid, analiza ličnosti, materijal za patografsku studiju, trenutna impresija ili psihološki uvid, koji se odnosi na sklop ličnosti, njene afinitete, motive i potrebe. Kroz nju se odslikava vreme trenutka ili čitava istorijska epoha. Zavisi koliko od junaka biografije toliko i od biografa. Isto tako i od publike kojoj je namenjena, čije zahteve i predstave o pozitivnom ili negativnom junaku treba da zadovolji. Junak biografije treba da posluži kao objekat za identifikaciju. Junak mora da liči na nekog iz priče, istorije, literature ili vremena sadašnjeg. Mora da izazove simpatiju ili antipatiju. Ne sme da izaziva neutralan stav ili identifikaciju. Takav junak nije interesantan, nema attribute junaka i, prema tome, nije junak. Ovakvim klišeima opterećena biografija gubi od svoje autentičnosti i izaziva skepsu u pogledu objektivnosti. To se često sreće u starijim biografijama, koje su jednoobrazne i predstavljaju tipske prikaze pojedinih značajnih ličnosti. Biografske formule koriste se u onim slučajevima kada biograf nije imao dovoljno autentičnih podataka, pa je biografske praznine popunjavao idealizovanim crtama ličnosti koje bi bile najkomplementarnije sa raspoloživim podacima, za koje se veruje da su autentični, tako da su ličnosti u biografijama ipak dobijale koliko-toliko celoviti tipološki prikaz. Razne osobine i crte ličnosti često visoko korelišu međusobno, pa su na osnovu toga stvarane biografije, čak i u slučajevima kada se raspolagalo oskudnim podacima. Međutim, ovo se ne sme uzeti kao pravilo, naročito kada su u pitanju kreativne ličnosti, kod kojih često pojedine crte ne moraju da budu usko povezane, međusobno ne korelišu visoko i relativno su nezavisne.